

Bloemgracht 87, 89 en 91 'De Steeman', 'De Landman' en 'De Zeeman'

Situatie en geschiedenis

De huizen liggen aan de zuidzijde van de Bloemgracht, in het gedeelte tussen de eerste en tweede Bloemdwarsstraat. Bij Balthasar Florisz (1625) zijn deze erven, die omstreeks 1615 werden uitgegeven, nog onbebouwd. De huidige panden verrezen eerst in 1642, zoals te zien is aan de jaartalstenen in de gevels.

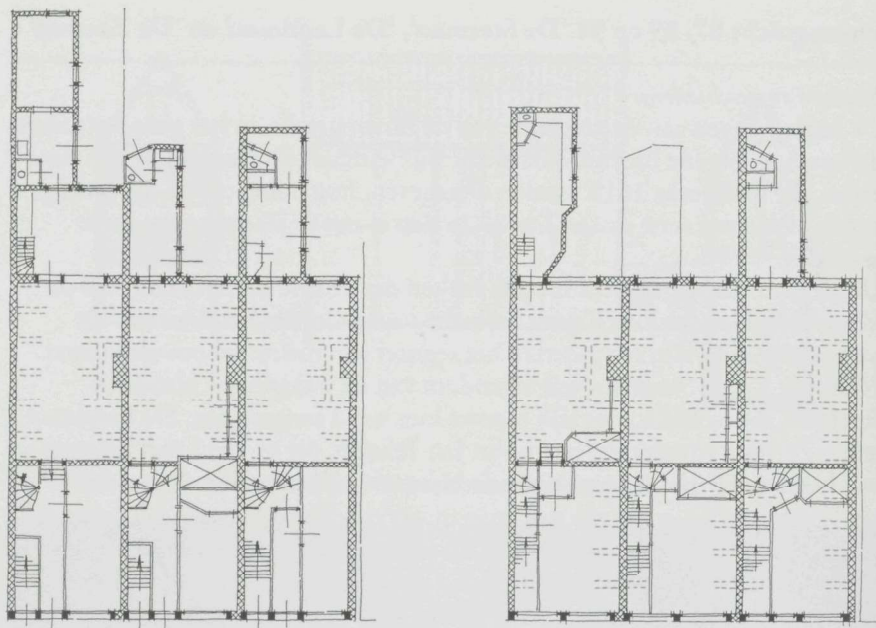
Uit de historische gegevens is op te maken dat de drie huizen – voordat de Vereniging Hendrick de Keyser ze kocht – nooit in één hand waren. De oudste eigenaars zijn te vinden in het register van nieuw gebouwde huizen. Nummer 87, de Steeman, was eigendom van de waagdrager Hendrick Roelofsz, die in 1643 voor zijn nieuwe huis werd aangeslagen. De Landman en de Zeeman stonden op naam van Jan Telingh, die in 1642 met bouwen was begonnen.¹ De aannemer die de huizen in opdracht van deze twee

De gevels van deze drie gelijkgebouwde huizen bleven uitzonderlijk goed bewaard. De architectuur met zware banden en blokken van natuursteen is karakteristiek voor het tweede kwart van de 17de eeuw (Herengracht 77 en Prinsengracht 2-4, p. 236 en 273). In het fries jaartalstenen en voorstellingen van de 'Steeman', de 'Landman' en de 'Zeeman'.

De onderpuien en kruisvensters werden opnieuw aangericht bij de restauratie van 1943-'47 onder leiding van Jan de Meijer. De hoofdindeling van de oude puien was vast te stellen aan de hand van de pengaten voor de stijlen in de puibaken.

Toestand voor de restauratie naar een opmeting uit 1940: begane grond en insteek/opkamers. Indeling uit de 19de eeuw in boven- en benedenhuizen.

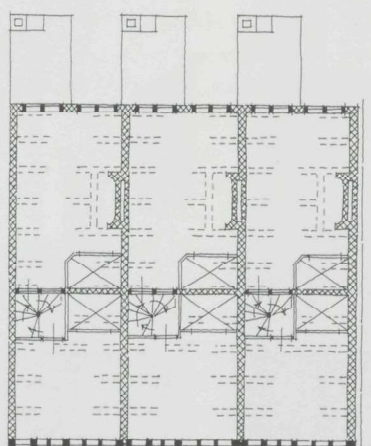
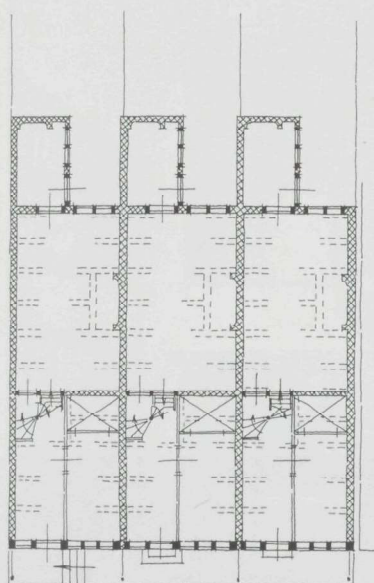

eigenaars oprichtte, was mogelijk de metselaar Teunis of Thonis Pietersz. Deze kocht reeds in 1630 een erf van 34,5 voet breed 'met een loge daer op staende' en wordt in een verkoopakte van 1657 nog genoemd als de (oude) eigenaar van Bloemgracht 89 en 91.² De 'loge' was mogelijk een tuinhuis, dat voor de bouw van de huizen werd afgebroken.

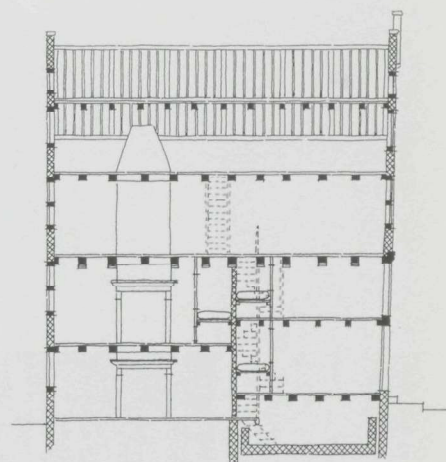
Het nieuwe huis van Hendrick Roelofsz – Bloemgracht 87 – werd in 1657 voor f 5350 verkocht aan Jacob Cornelisz Swart, 'schipper op Oostindiën'.³ Of Swart het huis zelf bewoonde is niet bekend. In 1685 werd het door zijn erfgenamen voor slechts f 2600 verkocht aan Albert Kamphuysen, binnenvader van het Gasthuis, die het in 1693 naliet aan de Diaconie der Gereformeerde Kerk.⁴ Reeds drie jaar later verkocht de Diaconie het huis voor f 2500 aan Dirck Berck, koster van de Nieuwe Kerk.⁵ De omschrijving luidde: 'een huys en erve (...) op de zuidzijde van Blomgragt (...) daer de Steeman in de gevel staet'. Op het achtererf waren een achterkeukentje, een hoenderhok, een secreet en een pottenbank. In 1714 werd het huis door de zoons en erfgenamen van Dirck Berck voor f 1800 van de hand gedaan aan Cornelis Borstelman. Het huis werd in de tien jaar daarna driemaal verkocht, waarbij de waarde weer toenam tot f 6000.⁶ In 1738 kwam het in handen van de meester-glazenmaker Jan Ruysenaer die het blijkens het kohier van 1742 zelf bewoonde.⁷ De huurwaarde werd getaxeerd op f 250. Zijn kinderen verkochten het in 1751 voor f 3775 aan Johannes de Water, die in 1792 het buurhuis Bloemgracht 89 er bijkocht. Deze Johannes de Water, of een gelijknamige zoon, wordt in 1806 nog vermeld als eigenaar-bewoner. Over de huizen Bloemgracht 89 en 91 zijn minder gegevens voorhanden. Bij een executieverkoop in 1684 blijkt dat Johannes Telingh, die in 1642 werd aangeslagen voor de bouw van de twee nieuwe huizen, slechts voor 1/5 deel eigenaar was. Dit vijfde deel ging in 1684 voor f 715 over op Anthonie van Achthoven.⁸ De omschrijving luidde: twee huysen en erven op de Blomgragt tusschen de tweede en derde brugh aan de zuydzijde, daer de Landman en de Zeeman in de gevel staen (...). Van Achthoven moet in de navolgende jaren meer parten van het eigendomsrecht in handen hebben gekregen, want in 1701 verkochten zijn erfgenamen 7/10 deel van de Landman en de Zeeman voor f 2000 aan de steenkoper Anthoni Smit. Beide panden waren naar het schijnt beleggingsobjecten. In de 18de eeuw raakten zij in andere handen en gingen verder hun eigen weg. Bloemgracht 91 werd in 1707 gekocht door de waagdrager Gerrit Simonse Molenaar.⁹ Daarna was het eigendom van zijn zoon ds. Simon Molenaar, predikant te Vlaardingen, die het huis verhuurde

Foto omstreeks 1930. Onderpui met toegangen naar de boven- en benedenwoningen.

Reconstructie oorspronkelijke toestand (1642): begane grond, insteek/opkamers en langsdoorsnede over Bloemgracht 91.

aan de weduwe Michel.¹⁰ In 1806 woonden er Coenraad Brusse en de weduwe De Haan die respectievelijk f 175 en f 90 huur per jaar betaalden. Bloemgracht 89 kwam in 1709 in handen van Willemina, Maria en Sara van Gerstel. Zij verkochten het in 1723 voor f 4800 aan de weduwe Aaltje Westerhuijs, die het in 1727 naliet aan haar dochter Geertruijdt van Britten.¹¹ In de loop van de 18de eeuw wisselde het huis als huurhuis verschillende malen van eigenaar.¹² In 1829 werd het gekocht door de commissionair Wijnand Roelofs die het zelf ging bewonen en die het in 1841 voor slechts f 2975 overdeed aan de kamerbehanger Hendrik Mijnaerends. Deze liet het huis waarschijnlijk splitsen: bij een veiling in 1884 was de benedenwoning in gebruik bij de eigenaars en was het bovenhuis apart verhuurd voor f 275 per jaar.

In 1927 en 1929 werden de drie huizen ieder afzonderlijk aangekocht door de Vereniging Hendrick de Keyser.¹³ Bloemgracht 87 en 89 verkeerden op dat moment nog in een redelijke toestand en waren respectievelijk verhuurd als één benedenhuis met twee bovenwoningen en één benedenhuis met één bovenhuis. Het derde huis, Bloemgracht 91, was echter volledig uitgewoond en bevatte één woning op de begane grond en het souterrain, één woning op de insteek, één woning op de eerste verdieping en twee kamerwoningen op de zolderetage. De benedenwoning van nummer 91 werd reeds in 1929 door de huurders verlaten en bleek in de bestaande toestand door ongedierte en optrekkend vocht volstrekt onbewoonbaar. Er was echter voorlopig geen geld voor een restauratie en het duurde tot 1941 voordat het bestuur aan Jan de Meijer opdracht gaf een restauratieplan op te stellen voor alle drie de huizen. In de tussenliggende periode werd door C. Visser, adviseur van de Vereniging, en architect A.A. Kok met provisorische voorzieningen getracht zoveel mogelijk delen van de huizen voor bewoning geschikt te houden. Het voorlopige plan van Jan de Meijer was terughoudend van karakter: de huizen zouden verdeeld blijven in boven- en benedenwoningen en 'voor zoover mogelijk zullen de bestaande kozijnen, ramen en deuren weder gebruikt worden'. Door de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, die subsidie op het werk verleende, werd echter aangestuurd op een meer ingrijpende aanpak: in 1941 stelde men voor de 19de-eeuwse onderpui in '18de-eeuwschen geest' te veranderen. De Meijer voelde echter niets voor dit plan en stelde voor om, wanneer de gevels veranderd zouden worden, dan terug te gaan naar de oorspronkelijke 17de-eeuwse toestand, waarvan nog voldoende sporen aanwezig waren. De architect maakte een nieuw plan om aan te tonen

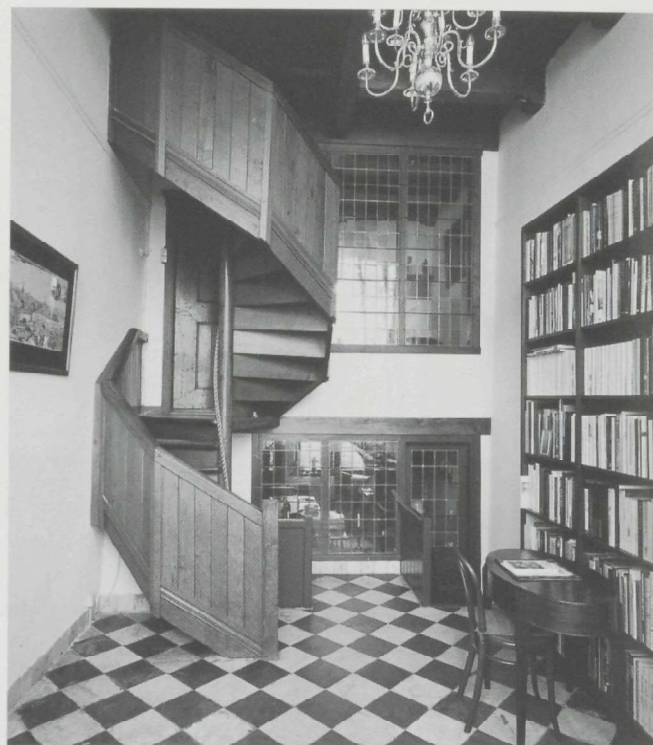

Voorgevels kort na de restauratie (foto 1947).

De achtergevels werden bij de restauratie volledig vernieuwd. Alleen het linkse huis (nr. 91) dat als eerste werd aangepakt, kreeg ook in de achtergevel kruiskozijnen met glas in lood. De achterkeukens waren in de toestand voor de restauratie opgetrokken tot twee à drie bouwlagen en waren losgescheurd van de achtergevels.

Interieur voorhuis Bloemgracht 89.

'hoe de verburgerlijkte vensters en puien zich in hun oorspronkelijk sterke architectonische werking zouden kunnen verheugen'. 'Want, al zijn het (de gevels) nabloeiers van een gezond tijdperk in het bouwen, toch is, met weinig middelen hun nog aanwezige grootsche eenvoud ten leven te wekken. Met diepe kennis van het ambacht hersteld, kunnen zij als vermanende vingers zijn, die ons de richting tot goede vakbeoefening wijzen.'¹⁴ Het bestuur van de Vereniging ging akkoord met dit nieuwe uitgangspunt. De Rijkscommissie stelde voor om, wanneer de gevels teruggebracht zouden worden in de toestand van 1642, dan ook inwendig de latere insteekvloeren te verwijderen en de oude indeling in voorhuis en binnenhaard te herstellen. De restauratie werd op deze wijze uitgevoerd in de jaren 1943-'47 en leidde tot een vrijwel volledige reconstructie van de 17de-eeuwse toestand.

Beschrijving en reconstructie

De huizen zijn ieder 3,5 meter breed en 11 meter lang. Zij zijn in 1642 als groep van drie opgetrokken met gemeenschappelijke bouwmuren. Ondanks het feit dat de huizen in de 18de en 19de eeuw toebehoorden aan verschillende eigenaars bleef de eenheid van bouwstijl hier, anders dan bij Bloemgracht 9 en 108, bewaard (p. 292, 300).

Inwendig bezitten de huizen enkelvoudige balklagen op eenvoudige sleutelstukken en kappen van grenenhout. De indeling is van het type met een hoog voorhuis (4,20 meter onder de balken) en daarachter een lager gelegen keuken met opkamer. Aan de achterzijde heeft ieder huis een kleine, uitgebouwde bijkeuken, die behoorde bij het souterrain. Deze achterbouwen, die al vermeld worden in 1693 en hier zeker tot de oorspronkelijke opzet behoren, werden in de 19de eeuw opgehoogd en bij de restauratie van 1943 tenslotte geheel vervangen.

De huizen bevatten tot circa 1800 alle drie slechts één woning. Het inrichten van aparte bovenwoningen in de daarop volgende periode ging gepaard met het aanbrengen van extra steektrappen en een insteekvloer in het voorhuis. Delen van de oude spiltrappen bleven in ieder huis echter bewaard. Aan de detaillering van de nieuwe onderpuien is te zien dat deze verbouwing in alle huizen op een ander tijdstip haar beslag kreeg. De eenvormigheid in de uitvoering laat zien dat het hier een standaard-ingreep betrof die in deze

periode in honderden huizen van dit type op min of meer gelijke wijze werd uitgevoerd (Oudekerksplein 50, St. Olofssteeg 8, Bloemgracht 108, Brouwersgracht 218, p. 139, 165, 300, 228). De toestand die zo ontstond is vastgelegd op de opmeting van 1941.

Bij de restauratie van 1943-'47 was het volledig herstel van de toestand van 1642 het uitgangspunt. Op dezelfde wijze als bij Oudezijds Voorburgwal 14 (p. 167) kwamen er opnieuw onderpuien en kruiskozijnen van eikehout met een beglazing van glas-in-lood. De hoofdingeling van de onderpuien was af te leiden uit de aanwezige sporen in de oude puibalken. De detaillering en verdere aankleding ontsproot aan het brein van de architect, Jan de Meijer, die door deze en de voorgaande restauratie aan de Oudezijds Voorburgwal uitgroeide tot een specialist in dit genre. Inwendig werden de insteekvloeren, verwijderd. In de voorhuizen kwamen nieuwe spiltrappen van eikehout. De reconstructie werd het verst doorgevoerd in Bloemgracht 91, waar als afscheiding tussen het voorhuis en de achterkamers een binnenpui gemaakt werd met geprofileerde stijlen en glas-in-lood. Dit werk werd in de oorlogsjaren met de hand uitgevoerd door vaklieden, die op deze wijze aan de 'Arbeitseinsatz' werden onttrokken. Bloemgracht 87 en 89 kwamen later aan de beurt en werden uit oogpunt van kostenbesparing eenvoudiger uitgevoerd. Alle huizen bezitten op de verdieping een moderne indeling uit 1947 in een gang, badkamer en twee slaapkamers.

Achtergevels omstreeks 1930.

1 Op Bloemgracht 83 en 85 stonden twee huizen van Hans Stroomer. Blijkbaar werd omstreeks 1640 pas begonnen met de bebouwing van dit gedeelte van de gracht (GAA, Register van Nieuwe Gebouwen, fol. 208, 217 en 293; gegevens I.H. van Eeghen, typescript 1958 en dr. L. Jansen, typescript ca. 1968).

2 Kw. E, fol. 173v. en 2D, fol. 196v; de ligging van dit erf wordt niet nader aangeduid. De maat van 34,5 voet (9,77 meter) komt niet overeen met de breedte van de huidige percelen Bloemgracht 87-91.

3 Kw. 2D, fol. 196v.

4 Kw. 3B, fol. 277.

5 Kw. 3N, fol. 232.

6 Kw. 4G, fol. 52v.; in 1720 voor f 4000 aan Jan Joegel (4N, fol. 35v.), in 1724 voor f 5200 aan Hendrik Rijgerbosch (4R, fol. 302), in 1725 voor f 6000 aan Jan Wulp 'veemschuytvoerder'.

7 Kw. 5G, fol. 28v.: 'daer de Steeman in de gevel staet'.

8 RA 2173, fol. 26.

9 Kw. 3Z, fol. 345; Molenaar kocht van drie eigenaars, waaronder Anthony Smit voor 7/10 deel.

10 Kohier 1742: jaarhuur van f 230; in 1766 door de erfgenamen Molenaar voor f 5050 verkocht aan Hillette Helm (6L, fol. 333); in 1771 bij executieverkoop aan Willem Haverkoorn en Willem Bruelle, ieder voor de helft.

11 Collectie eigendomspapieren Ver. Hendrick de Keyser.

12 In 1742 woonde er de makelaar P. Kroos met een jaarhuur van f 250. In 1764 werd het door de executeurs test. van Geertruijdt van Britten voor f 6200 verkocht aan Gerard Cleene. In 1792 oordeelden de voogden over de minderjarig nagelaten kinderen van de weduwe Cleene het beter het huis, dat bijna niets opbracht, van de hand te doen.

Het werd in publieke veiling voor f 4540 verkocht aan Johannes de Water van nr. 87, wiens erfgenamen het exploiteerden tot 1829.

14 Bloemgracht 91 in 1927 voor f 7250, Bloemgracht 87 en 89 beide in 1929, resp. voor f 7800 en f 7750.

14 'Rapport over den architectonischen toestand en de restauratie der percelen 87, 89 en 91 aan de Bloemgracht te Amsterdam'; brief van Jan de Meijer aan het bestuur van de Vereniging d.d. 16-1-1942.